

Новик В. А.,
аспірант кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЛІСОВОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу державної політики, що спрямована на запобігання, забезпечення захисту, відновлення лісового фонду України. Така діяльність забезпечується суб'єктами, на які покладаються функції з організації та координації заходів з охорони державного лісового фонду. Ними реалізується система заходів, спрямованих на усунення порушень лісового законодавства. Суб'єкти взаємодіють з правоохоронними органами, центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадянами та їх об'єднаннями. Така діяльність регулюється національним законодавством, особливу роль в якому належить кримінальному законодавству. Звертається увага на негативні тенденції кримінальних правопорушень у сфері охорони лісів. Оскільки останнім часом відбувається збільшення кількості протиправних проявів, пов'язані з незаконними порубками лісів, значним рівнем корупції у лісовій галузі, що призводить до знищення об'єктів рослинного світу, забруднення значних територій, виникнення надзвичайних ситуацій природного характеру.

Незважаючи на розгалужену систему нормативно-правових актів та систему заходів, які передбачають захист лісового фонду України сьогодні спостерігається негативні тенденції кримінальних правопорушень у сфері охорони навколишнього природного середовища, у тому числі і лісів. Системність та масштабність протиправних проявів, пов'язані з незаконними порубками лісів, значним рівнем корупції у лісовій галузі, що призводить до порушення екологічної рівноваги, масового знищення об'єктів рослинного світу, забруднення значних територій, виникнення надзвичайних ситуацій природного характеру і створює загрозу національній та екологічній безпеці України.

Особливо небезпечним є те, що кримінальні правопорушень у сфері використання лісових ресурсів, за даними офіційної статистики, вчиняються працівниками державної лісової охорони, на які покладається здійснення державного контролю за дотриманням лісового законодавства та забезпечення охорони лісів від пожеж, незаконних рубок, захист від шкідників і хвороб, пошкодження внаслідок антропогенного та іншого шкідливого впливу.

На жаль, недоліки законодавчого характеру обумовлюють неефективність здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони лісового фонду. Цьому сприяє різна кваліфікація органами досудового розслідування протиправних дій підозрюваних осіб відповідно кримінального законодавства; неврегульованість у законодавстві порядку перевезення та переробки незаконно зрубаного лісу; мінімізація митних платежів під час експорту лісу; монополізація діяльності з організації продажу деревини через товарні біржі.

Головним суб'єктом запобігання вчинення кримінальних правопорушень у галузі охорони лісового фонду є Державна лісова охорона, що має статус правоохоронного органу. Метою її діяльності є здійснення правових, лісоохоронних та інших заходів, спрямованих на збереження, розширене відтворення, невиснажливе використання лісових ресурсів та об'єктів тваринного світу.

Забезпечення збереження лісового фонду обумовлено зростанням кількості кримінальних правопорушень та збільшенням завданої шкоди діями у сфері використання лісових ресурсів.

Ключові слова: ліс, лісовий фонд, запобігання кримінальним правопорушенням, правова охорона лісового фонду України, запобігання кримінальним правопорушенням, суб'єкти запобігання кримінальним правопорушенням, кримінально-правова відповідальність.

Novik V. A. Prevention of criminal offenses in the protection of the forest fund of Ukraine

Abstract. The article is devoted to the analysis of state policy of rational use and reproduction of natural resources, providing protection, restoration of forest fund of Ukraine. It is based on the activities of the entities charged with the organization and coordination of measures to protect the state forest fund, which carry out activities aimed at eliminating violations of forest legislation and interact with law enforcement agencies,

central and local executive authorities, local self-government, citizens, and their associations. Such activities are regulated by the national legislation, in which a special role belongs to the criminal legislation. The negative trends of criminal offences in the field of forest protection are highlighted. Since recently there is an increase in the number of illegal manifestations related to illegal logging, a significant level of corruption in the forest sector, which leads to the destruction of flora objects, pollution of large territories, emergencies of natural character.

Despite the extensive system of normative legal acts and the system of measures providing protection of forest fund of Ukraine, today there are negative trends of criminal offenses in the field of environmental protection, including forests. The system and scale of illegal manifestations associated with illegal logging, significant level of corruption in the forest sector, which leads to violation of ecological balance, mass destruction of objects of flora, pollution of large territories, emergence of emergency situations of natural character and threat to national and environmental security of Ukraine.

Especially dangerous is the fact that criminal offences in the use of forest resources, according to official statistics, are committed by employees of the state forest guard, who are charged with exercising state control over the observance of forest legislation and ensuring protection of forests from fires, illegal logging, protection from pests and diseases, damage due to anthropogenic and other harmful effects.

Unfortunately, legislative shortcomings contribute to the inefficiency of pre-trial investigation of criminal offences in the field of forest protection. This is due to different qualification by pre-trial investigation bodies of unlawful actions of suspected persons according to criminal legislation; lack of regulation in the legislation of the procedure of transportation and processing of illegally cut down timber; minimization of customs payments when exporting forests; monopolization of activities on organization of timber sales through commodity exchanges.

The main subject of prevention of committing criminal offenses in the field of protection of the forest fund is the State Forest Guard, which has the status of a law enforcement body. The purpose of its activity is the implementation of legal, forest protection and other measures aimed at the preservation, expanded reproduction, non-intrusive use of forest resources and wildlife objects.

The preservation of the forest fund is caused by an increase in the number of criminal offenses and an increase in harm caused by actions in the use of forest resources.

An important task of government policy is the rational use and reproduction of natural resources, ensuring the protection and regeneration of Ukraine's forest fund. And also prevention of committing criminal acts in the field of forest protection.

Key words: forest, forest fund, prevention of criminal offences, legal protection of forest fund of Ukraine, criminal offense, criminal legal protection, international legal protection, national values.

Актуальність. В основі державної політики нашої держави є запобігання кримінальним правопорушенням, серед яких є недопущення вчинення злочинів проти навколишнього природного середовища. Серед такого напрямку діяльності є охорона, відновлення, збереження лісового фонду, який є національним багатством України.

Дослідження проблеми забезпечення охорони навколишнього природного середовища були здійснені вченими у галузі екологічного, земельного та кримінального права, криміналістики, лісівництва, а також кримінології. Насамперед піднімалися питання щодо правового регулювання охорони лісів, особливого режиму використання та управління лісовим фондом України, кримінальної відповідальності за посягання на лісові ресурси та розслідування цих кримінальних правопорушень. Вчені, які дослі-

джували злочини у сфері охорони лісового фонду – А. М. Бабенко, В. С. Батиргарєєва, С. Б. Гавриш, А. П. Гетьман, Б. М. Головкін, О. О. Дудоров, Т. П. Єгорова, О. В. Заїчко, І. В. Козич, Т. В. Корнякова, П. В. Кравець, О. В. Мельник, І. І. Митрованов, О. В. Одерій, О. М. Пилипенко, Є. О. Письменський, Г. С. Поліщук, М. Ю. Попков, О. В. Скворцова, О. В. Старчоус, Т. М. Сторожук, Ю. А. Турлова, С. М. Шершун, А. М. Шульга, О. М. Шуміло та ін.

Незважаючи на значний внесок вітчизняних вчених запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються службовими особами у сфері охорони лісового фонду потребує подальшого наукового дослідження, а особливого значення така діяльність набуває в умовах воєнного стану.

Мета статті – визначити напрямки запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони лісового фонду України.

Виклад основного матеріалу. Зміст загальнодержавної екологічної політики визначають пріоритезацію збереження, охорону, відновлення довкілля, і саме це потребує застосування системних, комплексних невідкладних заходів не тільки від органів державної влади, але й від всіх членів суспільства. Ефективність здійснення запобіжної діяльності у сфері охорони лісової галузі неможлива без ретельного кримінологічного аналізу стану і тенденцій кримінальних правопорушень проти довкілля. Такий аналіз дозволить виявити особливості вчинення злочинів у сфері охорони лісового фонду. Підтримуючи науковий підхід вітчизняних вчених відповідно якого злочинність розглядається як сумарно-статистичне явище, що характеризується такою системою ознак як масовість, історична мінливість, іррегулярність і являє собою сукупність кримінальних правопорушень, що вчинені на певні території за певний проміжок часу, ми використовуємо його при дослідженні стану і тенденцій кримінальних правопорушень, що вчинені службовими особами у сфері лісового фонду [1]. Злочини проти довкілля складають невеличку частку посягань у структурі всіх зареєстрованих кримінальних правопорушень, але збільшення кількості таких злочинів починає з 2020–2021 рр., що і підтверджується даними офіційними статистики. У 2013 році частка таких кримінальних правопорушень – 0,52%; у 2014 р. – 0,5%; у 2015 р. – 0,56%; у 2016 р. – 0,67%; у 2017 р. – 0,72%, у 2018 р. – 0,72%; у 2019 р. – 0,85%, у 2020 р. – 1,26%, у 2021 р. – 1,68%, у 2022 р. – 1,1%, за дев'ять місяців 2023 роках складає – 1,03% [2] (дані за 2014–2022 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях) [3]. У лісовому господарстві було вчинено кримінальних правопорушень у 2016 р. – 802; у 2017 р. – 594 (-74,06%); у 2018 р. – 517 (-87,03%); у 2019 р. – 494 (-95,5%); у 2020 р. – 579 (117,2%); у 2021 р. – 712 (122,9%); у 2022 р. – 421 (59,1%); за дев'ять місяців 2023 р. – 412 [4].

Найбільша кількість кримінальних правопорушень вчиняється Харківській, Закарпат-

ській та Чернівецькій областях та Волинській областях [5]. Це правопорушення, які пов'язані з корупцією службових осіб, зловживанням при наданні дозвільних документів (недотримання розмірів та об'єктів рубок, так і санітарних рубок), а також фальсифікацією лісорубних квитків. Відбувається недотримання вимог щодо обсягів, розрядів, категорій технічної придатності, площі використання лісових ресурсів, що зазначені в документах, які надаються службовими особами. Для визначення заходів запобігання важливу роль відіграє виявлення причин та умов кримінальних правопорушень, що вчиняються службовими особами у лісовій сфері. Відсутність аналізу факторів вчинення досліджуваних злочинів не дає можливості і аналізу застосування запобіжних заходів та визначення рівня ефективності таких заходів. Це впливає на якість прогнозування вчинених кримінальних правопорушень, оскільки дані офіційної статистики за останні десять років (2013–2023 рр.) відображають стабільність вчинення кримінальних правопорушень, але починаючи з 2020 року відбувається їх збільшення. Відсутність прогнозу стану і тенденцій злочинів, що вчиняються службовими особами у сфері охорони лісового фонду обмежує розробку та застосування запобіжних заходів, які містять не тільки загальне спрямування, але й врахування особливостей діяльності саме цієї категорії осіб.

При визначенні запобіжних заходів необхідно звернути увагу на зміст економічних чинників, які в системі детермінації є визначальними, оскільки вони впливають не безпосередньо не тільки на формування мотивації та вибір поведінки конкретної особи, але й впливають на зміни криміногенної ситуації на рівні суспільства та всієї держави. Процеси, що відбуваються в лісовій сфері характеризуються тінізацією, приховуванням додаткових прибутків від обліку. Прикладом такої діяльності може бути спільний оборот тінювих та легальних капіталів з огляду на їх доцільність при використанні протиправній діяльності. Основними причинами виникнення проблем у лісовій сфері є недосконалість системи управління та розвитку лісового господарства, відсутність правових та економічних

механізмів, стимулювання запровадження природозберігаючих технологій, недосконалість податкової бази, а також нечіткість визначення правового статусу щодо управління землями під полежахисними лісовими смугами.

Відсутність системи фінансування лісогосподарської діяльності, особливо у східних і південних регіонах України, призвела до припинення робіт із створення захисних лісових насаджень на малопродуктивних і деградованих землях та невиконання попереджувальних протипожежних заходів у лісах, що підвищило ризик виникнення лісових пожеж, осередків шкідників і хвороб лісу, всихання лісів і погіршення екологічної ситуації [6].

Важливою складовою здійснення заходів по запобіганню злочинів є взаємодія з громадянами. Але на сьогоднішній день рівень довіри до правоохоронних органів залишається достатньо низький. Національній поліції України – довіряє – 38,5%, не довіряє – 52,9% та баланс довіри/недовіри дорівнює 14,4%. Найбільше респонденти не довіряють антикорупційним органам і органам судової системи [7]. Такий рівень показників свідчить про те, що діяльність цих органів є недостатньою для здійснення ними ефективної запобіжної діяльності. Громадяни ставляться з більш високим рівнем довіри до тих державних інститутів, що не мають значних владних повноважень стосовно них, а саме – Державна прикордонна служба, Національна гвардія України, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Збройні сили України [8]. Таке ставлення може бути оцінено з точки зору загрози впливу на свідомість працівників структурних підрозділів системи МВС, шляхом зниження довіри до працівників при виконанні ними своїх обов'язків [9]. Усунення таких загроз є способом реалізації Стратегії національної безпеки України [10], в якій зазначено, що оцінка ризиків, ідентифікація загроз і визначення вразливостей є складовими запровадження національної системи стійкості для забезпечення високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на них [11].

Також необхідно звернути увагу на ефективність роботи усіх правоохоронних

органів в сфері господарської діяльності, свідчать і такі цифри: якщо у 2016 році виявленими злочинами даної категорії було завдано збитків на суму 86,5 млн. грн., то у 2015 році – 289 млн. грн., а у 2014 році ще більше – 624,9 млн. грн. У процесі відшкодування цих збитків у ході досудового розслідування у 2016 році становило – 27,8 млн. грн., в той час як у 2015 році – 63 млн. грн. та 49,9 млн. грн. у 2014 році [12]. Також це підтверджується і результатами дослідження завданої шкоди кримінальними правопорушеннями у цій сфері.

Окремим недоліком, що впливає на ефективність запобіжних заходів, є на конфлікт інтересів у лісовій сфері, оскільки Держлісагентство України виконує і контролюючу і господарюючу функцію. Питання кадрового забезпечення є на сьогоднішній день достатньо гострим, оскільки за останні роки бюджетні кошти на утримання лісової охорони підприємств, що належать до сфери управління Держлісагентства не були передбачені.

До правового причинного комплексу кримінальних правопорушень, що вчиняють службові особи у лісовій галузі, є собою недоліки соціально-правової політики держави. Така діяльність реалізується через низку заходів правового характеру, що мають спрямування на розв'язання проблем, які існують у лісовій галузі. З одного боку в країні відбуваються процеси, спрямовані на забезпечення соціального та економічного розвитку країни. До найбільш важливих необхідно віднести Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [13], Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду» [14], «Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року» [15], «Операційний план реалізації у 2022–2024 роках «Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року» [16] та інші. Ці документи спрямовані на регулювання та забезпечення охорони лісів. Але особливістю реалізації цих документів є частковий характер щодо забезпечення комплексних заходів

щодо охорони, відновлення та збереження лісового фонду України. Прикладом такої діяльності є часткове застосування заходів у сфері аналізу стану лісового фонду, а також недостатнє фінансування та розвитку лісового господарства. Особливого значення є виділення коштів для ведення лісового господарства, створення захисних лісових насаджень лісових смуг. Але заходи, що були спрямовані на комплексне вирішення проблем лісової галузі не було запропоновано, а тим більш реалізовано.

Особливої уваги потребує проект Закону «Про ринок деревини» [17], що передбачає організацію ведення лісового господарства та постачання продукції через механізм декларацій про операції з деревиною, виробів з деревиною, а також регулювання вітчизняної деревообробки, що буде здійснюватися державними лісгоспами.

Прийняття зазначеного законопроекту буде сприяти врегулюванню продажу необробленої деревини, продаж якої непередбачено. Відповідно Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» [18] забороняється вивезення за межі митної території України лісоматеріалів та пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев. А також передбачені строкові обмеження експорту необроблених лісоматеріалів. Незважаючи на моніторинг¹ внутрішнього споживання вітчизняних необроблених лісоматеріалів, а також контроль за неперевищенням обсягу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів існує корупційний ризик щодо контрабанди таких матеріалів. Сьогодні ведеться Електронний облік деревини, що розроблений Держлісагентством та затвердженої наказом Міндовкілля [20].

¹ Моніторинг внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених це систематичний збір, збереження, узагальнення та оприлюднення інформації про річний обсяг внутрішнього споживання вітчизняних необроблених лісоматеріалів. Така діяльність здійснюється для встановлення достовірного обсягу внутрішнього споживання лісоматеріалів та контролю за неперевищенням обсягу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених [19].

Традиційно під запобіганням злочинам [21] розуміється особливий вид соціального управління, покликаний забезпечити безпеку правоохоронюваних цінностей, який полягає у розробці і реалізації цілеспрямованих заходів щодо виявлення і усунення причин та умов злочинності, а також здійснення запобіжного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки.

Застосування запобіжних заходів повинно бути спрямовано на широке коло суспільних відносин, а саме головне на усунення причин та умов досліджуваних кримінальних правопорушень. Саме таке спрямування державної політики у сфері запобігання кримінальним правопорушенням не може обмежуватися тільки діяльністю правоохоронних органів. У ній мають брати участь усі державні органи, громадські формування і громадяни держави. Слід зазначити, що це конкретна діяльність, яка спрямована на вирішення великого обсягу завдань, що залежать від впливу на об'єкт, його особливості та характер діяльності суб'єктів запобігання. Саме це і повинно бути покладено в основу реалізації заходів запобігання.

Саме тому вирішальну роль у поступовому зниженні рівня кримінальних правопорушень, що вчиняються у лісовій сфері повинна відігравати діяльність спрямована на усунення суперечностей у господарсько-організаційній галузі. Запобіжний потенціал цієї діяльності полягає в тому, що вона протидіє негативним явищам і процесам, які сприяють відтворенню або зростанню рівня злочинів, і будуть стимулювати законослухняну поведінку службових осіб.

Також важливим запобіжним заходом буде розподіл напрямків сфер впливу на детермінанти кримінальних правопорушень, оскільки така діяльність буде здійснюватися на основі нормативно-правових актів та наданих ними функцій суб'єктам такої діяльності, з одного боку, розробка та реалізація загальних напрямків запобігання, а з іншого конкретизація цих заходів запобігання з врахуванням особливостей об'єкту впливу. Відповідно, збереження, відновлення та недопущення вчинення кримінальних правопорушень в цій галузі одним із невідкладних завдань державної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної думки; Кулик О.Г. Злочинність як соціальне явище: суттєві ознаки та визначення поняття. Наука і правоохоронна. 2017. № 1; Литвак О.М. Держава і злочинність : монографія / О.М. Литвак. Київ, 2004.
2. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік: монографія / авт. кол. М.Г. Вербенський, О.Г. Кулик, І.В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М.Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ. 2022. 340 с.
3. За даними Єдиного звіту кримінального правопорушення. Офіс Генерального прокурора України: офіц. веб-сайт. / [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (статистичні інформація за 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, за дев'ять місяців 2023 рр.). Офіс Генерального прокурора України : офіц. веб-сайт. / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>
5. Звіт про діяльність Державного бюро розслідувань за 2020 рік : [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://dbr.gov.ua/assets/files/zvit/zvit-sajt.pdf>– Назва з екрану.
6. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#n14>.
7. Суспільно-політичні настрої: підсумки 2021 року. 16–18 грудня 2021. Вебсайт Соціологічної групи «Рейтинг». URL: <https://is.gd/JOkD78> (дата звернення: 05.01.2022).
8. Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень – серпень 2021 р.). Вебсайт Центру Разумкова. URL: <https://is.gd/fmmkr8> (дата звернення: 06.10.2021).
9. Суспільно-політичні настрої населення (3–6 вересня). Вебсайт Соціологічної групи «Рейтинг» від 16.09.2020. URL: http://ratinggroup.ua/getfile/466/rg_ukraine_2000_092020_monitoring.pdf
10. Користін О.Є., Свиридчук Н.П. Оцінювання гібридних загроз та спроможностей протидії їм при формуванні стратегічних комунікацій. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 77: частина 2. С. 66–74. <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/283807/278010>.
11. Стратегія національної безпеки України. Указ Президента України від 14 вересня 2020 року No 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України. Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. No 392/2020 URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
13. Ніпіаліді О.Ю. Кримінологічний аналіз стану економічної злочинності в Україні. Правова просвіта. 2018. № 6. http://www.pravo.nauka.com.ua/pdf/6_2018/22.pdf.
14. Про оцінку впливу на довкілля. Закон України № 2059-VIII від 23.05.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19/card2#Card>
15. Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду. Указ Президента України № 381/2017 від 21.11.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381/2017/card2#Card>.
16. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року. Розпорядження КМ України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text>
17. Порядок проведення моніторингу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених і контролю за неперевищенням обсягу внутрішнього споживання вітчизняних лісоматеріалів необроблених. Постанова КМ України від від 4 грудня 2019 р. № 1142. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1142-2019-%D0%BF#n14>.
18. Інструкція з ведення електронного обліку деревини. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 27 вересня 2021 року № 621. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1343-21#n14>.
19. Про ринок деревини. Проект Закону України від 18.11.2021. URL : <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/216598.html>.
20. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів. Закон України від 08.09.2005 № 2860-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2860-15#Text>.
21. Кримінологія. Кримінологія : підручник [Текст] / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, В. В. Черне́й, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Черне́я ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джу́жі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 194 (612 с.).